Marin Držić

VENERE I ADON

Bulaja naklada

Venere i Adon

Pripovijes
kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga
Adona
u komediju stavljena

Marin Držić

Sadržaj

Prvi prizor

Drugi prizor

Treći prizor

Četvrti prizor

Peti prizor

Šesti prizor

Sedmi prizor

Osmi prizor

Bilješke

Rječnik

Bilješka o autoru

Impressum

Imena

VENERE

KUPIDO, sin Venerin

ADON

VILE

SATIRI

VUKODLAK
KOJAK
GRUBIŠA, sinovac Kojakov
VLADE, mati Grubišina

Prvi prizor

VUKODLAK, KOJAK, GRUBIŠA, VLADE.

Priđe[1] neg se šena odkrije Vlasi govore.[2]

VUKODLAK

Ah, vince gizdavo, milo ti si piti,[3]
tebe ti je pravo do neba slaviti!
Vodice studene, meni ćete oprostit,
na piru u mene[4] nećete ni prag prit!
Med njeki ushvale kakono slatku stvar,
pri vincu ostale slasti su za ništar!
Što 'e papar ki grije i čafran veseli?
Tko vinca ne pije, vazda se dreseli.

KOJAK

Bog da', Vukodlače, ki se s vincem rveš,
ali 'e vince jače. Odkuda takoj greš?[5]

VUKODLAK

Ja sam Grizivino a nijesam Vukodlak:
grizem, žvem, ijem vino brz, krjepak, hitar, lak.
Uklon' se svak meni, knezu Grizivinu;
prilike meni nî[6], kad što dobro pinu[7].

KOJAK

Nut hlapa gdi hlapa! Hlapa', hlape, takoj![8]
Da je peču štapa![9] Nu čeka', svinjo, stoj!

VUKODLAK

Muči[10], kozo, muči! Jučer me vlastelin,
Vlahe Držić, ruči[11], vlasteoski pravi sin,
da ću pjan i sit bit za vas mjesec ovi.[12]

KOJAK

Odkle ideš[13], umiješ rit? Jeli te vukovi!

VUKODLAK

Ženi se taj mladić i vodi vladiku
roda Sinčičevîć anđeosku priliku.
Stárom tî vlasteli mjere srebro i zlato.[14]

KOJAK

Istom hlap dedeli[15]! Ter, kozo, gdi je to?

VUKODLAK

Vreću jarebica jučera mu prodah
i peset piplica, i dobru platu imah.

KOJAK

Svinja je nješto snio, ter pjan sad bugari.

VUKODLAK

Bogme sam iznio pô torbe dinari.

KOJAK

Nu čeka', hlapino, neć' rijet odkle ideš?[16]

VUKODLAK

Znaš, ere je vino sa mnome; kud urveš?[17]

KOJAK

Sinovče[18], uzmi bat, omjeri mu pleća!

VUKODLAK

Bogme ti činih znat što je vruća leća.[19]
Nut bijede[20], ku ište[21] u Dubrovniku oženit!
Što će ovo smetlište?[22]

KOJAK

Što hoćeš, svinjo, rit?
Jeda mu neće dat djevojku kmecku kćer[23]?
A da ti 'e, svinjo, znat; govoreno 'e jučer
u Gradu za njega[24], odkle pjan ideš ti;
djevojku mu i svega[25] obećaju dati.
Vlahe[26], gdi si bio i, hlape, gdino si
glavu vina nalio?

VUKODLAK

Grbavoj toj kozi?

A prem za njim mraše njeka godišnica[27],
sve me ispitovaše ovacijeh rilica[28];
a prem se će vitez uza nju ispokojit[29],
a za nidan[30] pinez neće ga ona izgubit.

GRUBIŠA

Ako nije lijepa, neću ju uzeti.[31]

VUKODLAK

Jednim je okom slijepa.

GRUBIŠA

Da neka ide k šteti!
Neću ni pozirat na tu ja, majde t' ne!

VUKODLAK

Dat ti će izbirat vitezu s krajine!
Gdje ti 'e konj, kopje i štit, junače, za boga
na polje da ti 'e izit? I govna li ovoga
mislite ženiti?

KOJAK

Mislimo, hlapino!

GRUBIŠA

Ter što hoć', jarče, riti?

KOJAK

Probav', svinjo, vino,
inako t' ovaj bat omlatih o glavu.

VUKODLAK

Istom me nemoj dat izjes tomu lavu, -
nemoj, gospodine, prosti mi boga rad!

GRUBIŠA

Kurvine hlapine!

KOJAK

Sinovče, hod'mo u grad.

VUKODLAK

Kako upravite u Pločku ulicu[32],
u rep celunite Rusu Milašicu;
a ti, krajičniče, Orlandu se javi...[33]

KOJAK

Nut gdi svinja viče!

VUKODLAK

... da t' ono opravi.

GRUBIŠA

Pjanico uscana, još ti ću odgristi nos,
proće malo dana.

VUKODLAK

Grubiša, nu ti moz!
Što mi se gonenu?
"Zovem se Sedmi muž, prezime Dugi nos,
nosim dom kako spuž na sebi gdi sam gos[34].
Pijem vince bez vodice;
voda mi je bistra mila,
gdi ma ljubi[35] mije lice,
kad je od ruže venčac svila.[36]"

VLADE, *mati Grubiše*

Mlađahti sinko moj, djetece mo'e drago,
kuda mi ideš toj, moje velje blago?
Kuda mi hoćeš poć, mo'e vito kopjice,
a majku hoćeš oć, da roni suzice,
da tebe, sunačce, tva majka ne gleda,
da majci srdačce tužno se raspada?
A ti, zli čovječe, kuda mi vodiš sad
toliko daleče hranjenje moje u grad,
mu perlu, moj bosil, moj mio garopalak
koji sam ja gojil' u staros mu štapak?[37]

VUKODLAK

Oto ga ide prodat, bracki ti ću riti;
nemoj mu š njime dat, sestrice, otiti.

KOJAK

Poď' s vragom i š njime! Jeda[38] ga ja vodim?
On putem svojime, a ja mojim hodim.

VLADE

Vrati se, sinko moj, k tvomu stanku, míle,
ne hodi mi takoj, da te ne uzmu vile,
ke noćno kon vode, moj sinko ljubeni,
tanačce izvode u gori zeleni.

VUKODLAK

Čuva' ga od vila! Ako ga vidješe
tako ličca mila, ončas ga uzeše![39]

VLADE

Jaoh meni, ne sluti[40], molju[41] te, junače!
zlo mi srce ćuti! Hodi mi, moj brače.

GRUBIŠA

Majde t' ga neću sad vragut bat domom it,[42] -
svakako poću u Grad djevojku isprosit.
Bogme ga na pašu ne mogu veće it;
ja se sam, da t' kažu[43], odlučio oženit.
Njeka godišnica za mene sve pita
kako mjesec lica.[44]

VUKODLAK

Ku li gospar pita

priklami i ckvarom?[45] Jes, bogme, za njim mre.

VLADE

Nemoj ve, sinko, tom![46]

VUKODLAK

I ta gospara tre![47]

VLADE

Nije bo tuj gospoje; zatoj se gubine
tuj čine svakoje.[48]

VUKODLAK

Kadgodi se i pine[49].

VLADE

Um'ju godišnice i gosparu bradu
oskubsti[50], obijesnice, tamo u tomem gradu,
gospi odgovarat i, što mogu, krasti,
i po gradu udarat, kučetine, u lasti;[51]
ckvaru opilaje[52], a hljebe mažući
zadnjicâ svaka je, da im ih nî moć[53] vući;
a vina lončine sve pune imaju
što kradu, rabine, pak pjane igraju.
S gospodarom vole na baštinu obit[54]
neg s gospom; tuj stole nose gdi će sidit.
Koliko ohšubâr[55] gospe im omlate
o glavu, - čudna stvar, kako u gvozdje mlate;
tvrđe su glavine neg sohe hrastove,
a kako kravine vazda su jalove.

VUKODLAK

Naš vitez to bi ktio, mliječno štogodi;
bez truda rad bi bio da mu odar plod plodi.

KOJAK

Nut svinje uscane, gdi neće, brate moj,
da nas se ostane!

VUKODLAK

Grubiša, ja sam tvoj:
peci loj, ter se goj, i brate zbogom stoj!

VLADE

Ohaj ve, sinko moj, graćcke[56] godišnice
voditi na stan svoj hude puštenice.[57]
Ja ti ću u selu djevojku isprosit
gizdavu Veselu, ka ti će draga bit.

GRUBIŠA

Ja hoću pritilu, da me u zimu grije.[58]

VUKODLAK

Nađ' mu gorsku vilu! Za žiganta nije
ka suha kožina[59]; nađi mu pritilo,
ne umori sina, bludilo tve milo.

GRUBIŠA

Ohaj me se, jarče! Ah, pjanče uscani!
Oto za nas parče parci i neznani.[60]

Drugi prizor

Prijašnji, VILE, VENERE, SATIRI

Ovdi se odkrije šena.[61] *Vlasi se pripadu, a ukažu se šes vila, koje najprvo poju, pak tancaju. Uto Venere božica izide, a vile joj se klanjaju govoreći:*

Zdrava si, božice, kruno svih liposti,
puno je tve lice nebeske radosti.
Zemlja se veseli, kud stupa tvoj stupaj;
gdje si ti, svak veli ondi je vječni raj!
Tobom cti prolitje, a lito rod rodi,
razliko i cvitje tobom se svud plodi.
Zdrava si, kriposti usione naravi!
Tvojome liposti Višnji svit objavi,
tobom se sva narav umnaža, gospoje,
objavi se i Ljubav[62] od utrobe tvoje.
Ljuveni kud pogled obrne tva lipos,
stvori se jad u med a dreselje u rados.
Blažen je vječni raj koji te uživa;
blažen je i cvitak taj ki tvoj pram odiva,
i zemlja blažena ku pleše stupaj tvoj
i trava zelena, kraljice svih gospoj;
blažen je i pogled taj ki pozri tvoj ures.
Oto nam na svit saj[63] taj milos dana jes!
Prospite cvijetjice, na otar stavite
mirise, sestrice, Veneru slavite;
slavite, ptičice, žuberom slatkime
Venere božice prislavno toj ime.

Prolićnji vjetrici, ako ikad, uzmite
  mirise ružici, mirisom puhnite;
Venere božica po zemlji sad hodi,
  prislavna kraljica koja Ljubav rodi[64].
Slav'te ju, dubrave, pjesni od slavica,
  dostojna jes slave Venere božica.
Satiri, gdje ste vi, da tance vodite?
  Veneru svak slavi, a vi sanak spite!

Ovdi satiri dotrče govoreći:

SATIRI

Veselje činimo, pokli nam srjeća da
  da s neba vidimo Veneru mi sada.
Pojte sada vi pjesance,
gorske vile, a mi ćemo
po travici vodit tance;
nu vas prvo da čujemo.

Treći prizor

VENERE, prijašnji (bez vila i satira)

Svršivši pjesni i tanac, klanjajući se Veneri odhode, a Venere božica, užežena od ljubavi svoga Adona, tužeći se govori:

VENERE

O luzi zeleni, mnim da prî do danas
  meu nami čuven nî[65] božice tužan glas;
er narav božicâ nî tužit ni livat
  suzice niz lica neg blaženstvo uživat.
Oto ktje moja čes, umrlo da ličce,
  jaoh, meni ranil' jes neumrlo srdačce![66]
Oto me liposti zemaljske smamiše,
  oto sve kriposti[67] me rajske straviše[68];
oto sam sad sluga pastira od gore[69],
  a njekad za druga imat me ne more[70]
taj Marte[71] veliki, krjepki bog od boja,
  na nebu sužan ki moj se zvat dostoja.
Oto drage oči slidi me srdačce
  kakono s istoči danicu sunačce;
oto bilo lice u željah roniti
  čini me suzice, čini me, jaoh, mriti!
Božicam a umrit nî dano zgar s nebes,
  a, vajmeh, nî moć skrit ljuvenu mu[72] boles![73]
Što će rit božice, kad vide, jaoh, mene
  roniti suzice cić želje ljuvene,
i Džove[74] s bogovi? Govor' što im drago[75],

a ja ću lugovi[76] slidit moje blago, -
Adona[77] dragoga, me slatko željenje,
Adona za koga obljubih tuženje.
Ostavih vječni raj, ostavih bogove,
s Adonom na svit saj[78] obljubih lugove. -
A bježiš od mene, Adone dragi moj,
u gore zelene sakrivaš obraz tvoj.
Adone, nisam ja lovac za košutom,
ljubi sam ja tvoja, mrem za tvom lipotom;
nisam vil od gore ni koja diklica, -
s neba sam odzgore Venere božica;
majka sam ljubavi: Kupida ja rodih,
Adone gizdavi, i prsmi ovim dojih.
Adone, daj se u dar meni ka te ljubim;
bit ćeš kralj, bit ćeš car i blažen, pravo dim[79].
Vaj, s kijem govorim? Komu li, jaoh meni,
ovu tužbu tvorim, kad moga Adona nî?
Tužbe su i riči zaman! Ja ću poći
k sinku koji liči ljuvene nemoći.

Četvrti prizor

KUPIDO, prijašnji

Ovdi Kupido izide, a VENERE mu govori:

Sinko, mâ kriposti, sinko, me hranjenje,
  mojozi liposti vridno uzvišenje!
Sinko, komu vas raj[80] ne može odolit,
  a njeki na svit saj[81] hoće se oholit!
Kraljevstvo ako tve ne budeš svetiti,[82]
  luk i tve strile sve zaman ti će biti.
Pastir je u gori izvrsne liposti
  gorske vil ki mori gorkom nemilosti,
ki ništa ne scijeni tve sile ljuvene.
  Tim, sinko ljuveni, uzmi strile ognjene,
srce mu užeži i jadom tvo'im otruj;
  tvrdom ga uzom sveži, meni ga pak daruj;
er tužba jes mnoga od vila, sinko moj,
  na mladića toga, - čin' da zna što 'e oganj tvoj!

KUPIDO

Majko, ma radosti, majko, me blaženstvo,
  tvojome liposti stoji me kraljevstvo.[83]
Moje je željenje tebi samo ugodit;
  tim na tve hotjenje sve ti će sada bit.
Svi ki su proć meni oholas tvorili
  kroz moj plam ljuveni gorko su cvilili;
tim za tvoj zlati vlas, liposti izbrana,

vodićeš ti danas Adona svezana.

VENERE

Poznaću, sinko moj, od sione ljubavi,
učiniš ako toj, jesi li bog pravi.[84]

KUPIDO

Poznaćeš sinak tvoj, što veliš, je li toj.[85]

Ovdi Venere, celivavši Kupida, odhodi; šena se sakrije, a Vlasi čudeći se govore:

Peti prizor

KOJAK, VUKODLAK, GRUBIŠA, VLADE

KOJAK

Brate Vukodlače, ali spiš ali bdiš?

VUKODLAK

Ah, ne spim, Kojače! Ali me ne vidiš?
Niti ga mogu spat ni što sad bijedan
vidismo mogu znat ali 'e bilj ali san.[86]
Mnokrat sam kon vode vidio gdi vile
tanačce izvode kakono snig bile;
ma ova čudesa ja ne čuh ni vidih.

KOJAK

Nješto je s nebesa!

VUKODLAK

Ja t' malo ne umrih
od straha, brate moj.

VLADE

Da što veliš meni
tužnoj Vladi tvojoj? U meni duha nî!

Bijedna išla slidit sinka nesvijesnoga, -
neću t' mi t' živa bit do stanka, jaoh, moga.

GRUBIŠA

Voh, maje! Lijepa ti biješe ona zlatna vil,
milo ti gledati biješe nje obraz bil![87]
Ti se si strašila, nje lipos a meni
srce je ranila u gori zeleni.
Bogme ću k njojzi poć da joj sam za slugu,
a tebe ću ovdi oć s družinom u lugu.

VLADE

Jaoh meni, što je toj, ke li su beside?
Nesvijesni sinko moj, gdje li hoć' da se ide?

KOJAK

Maj, tu vrag, s djetetom! Što ćemo još vidit?!
Pođ' mi ti igrom tom, - neću te ja slidit.

VUKODLAK

Što? Majde, neka ide! Tej vile ljubene,
Grubišu kad vide, ostaće smamljene!

GRUBIŠA

Jeda sam kako i ti, kurvin Grizivino,
ki ne umiješ piti nego gristi vino?

VLADE

Da li hoć, sinko moj, u meni dušice

što 'e ostalo malo ovoj, da pustim s tužice?

VUKODLAK

Neboge Maruše![88] Ostaće cvileći,
neće im[89] bit duše Grubišu želeći;
proklinat će vile koje su ljubavi[90]
Grubišu stravile u pustoj dubravi;
a junak Grubiša s vilam će uživat,
a bijedna Maruša suze će prolivat.

Šesti prizor

VILA, SATIRI, ADON i prijašnji

Opet se odkrije šena i satir s vilom tanca, pak dotrče pet satir i hoće mu vilu ugrabit i s svijema boj bije, i odrve im se i vilu shrani.

Za ovim Adon, izgubivši družbu, umoren od lova tuži se govoreći:

ADON

Je li tko u gori? O druzi, gdje ste vi?
  Jaoh, trud[91] me umori u pustoj dubravi;
a nije čut nikoga ni se umim gdi svrnut
  a od pasa jednoga blizu ovdi nije čut
ki bi mi straža bio, ako bih u gori
  počinut ovdi smio. Jaoh, trud me umori!
Daj da ka izide od vila ke mene
  po gori svud slide cić želje ljuvene!
Kojim sam njekad bio srdačca nemila,
  vaj, sad bih svaku ktio za drúgu od vila,
kojoj bih truđahan u pustoj dubravi
  srjed krila sladak san zaspao na travi.
Dosad mi sto sluga ne mogahu ugodit,
  a sad mi za druga ne more jedan bit.
Taj ne zna što je mir ni pokoj uživat
  tko priđe[92] što 'e nemir ne bude hudi znat.
Je li tko u gori? O lijepa zeleni,
  sanak me umori, a živa duha nî!

Travice zelene, u vaš kril gizdavi
truđahta, jaoh, mene daj prim'te sada vi;
a ti zgar, zeleni, gorska družbo moja,
ne bran' mi tve sjeni, čim budem pospat ja.
Slavici, molim vas, od gore zelene,
kad pospim njeki čas, probud'te pak mene.

Sedmi prizor

KUPIDO; VENERE, ADON i prijašnji

Ovdi zaspi, a Kupido dođe i svojom ga uzom sveže, pak Venere izide i s Adonom govori.

ADON

Jaoh meni, što je ovoj? Svezan sam, vajmeh, ja!

VENERE

Mladiću, što takoj tuži lipos tvoja?

ADON

Svezan se nahodim, gospoje, ja sada;
a ne znam, pravo dim[93], ni kako ni kada;
ni se umnim odvezat, gospoje, ni tužan
u gori mogu znat čigov sam ja sužan.

VENERE

Tvrđa je uza taj kojom si svezan ti,
mladiću, ovoj znaj, neg n'jedna na sviti.
Ma te ja mogu u čas, mladiću, odvezat,
od toga imam vlas, ma ku mi ć' platu dat?

ADON

Da ti sam vik[94] sužan, i tvojoj liposti
da služim noć i dan sa svom mom kriposti[95].

VENERE

Ne mogu te odvezat, ako te uzome
ne budem zavezat, mladiću, mojome.

ADON

Ovo t' vrat, - veži me!

VENERE

Vežem te od kosi
mo'im pramom zlatime; uza se taj prosi
za roba takoga koga ću na sviti
vrh svakoga inoga uvike ljubiti.

ADON

Ako je sužanstvo ovako svezan it,
za moje kraljevstvo neću ga promijenit!
Vodi me, gospoje, vodi me tva lipos,
liposti vik tvoje slidit će mâ mlados;
dočime[96] obraz taj anđeoski meni sja,
ne budem ini raj, gospoje, žudit ja.

Venere s Adonom odhodi, a šena se zakriva i Vlasi govore:

Osmi prizor

KOJAK, VUKODLAK, GRUBIŠA, VLADE

KOJAK

Brate Vukodlače, što se ovoj sad čini?!

VUKODLAK

Ja t' ne znam, Kojače, u meni duše nî
od straha, brate moj, nit umim što kazat!

KOJAK

Nije zdravo mjesto ovoj, neka ti 'e Vule, znat;
ovdi su prem vile njekad, stari vele,
Miljenka stravile, Radata uzele[97]!
Radata staroga starci ga svi znaju,
Radata od koga čuda spovijedaju;
djetece s krilama hode po dubravi
s lukom i strilama Radata zatravi.
Taj Radat sliđaše bijelu vil po gorah,
a od ljudi bježaše jak prid psi jelin plah.

VUKODLAK

Ono i mi djeteta vidismo s krilama.

KOJAK

Ona mala sjeta[98] vazda opći s vilama:
ini mu nije stan neg prsi od vile;
odtole noć i dan trati svoje strile.
Koga odtle ustrili, svi stari govore,
vas život taj cvili, a ozdravit ne more.

VUKODLAK

Znaš ka je? Žî ti ja[99], pokli smo svi moćni[100],
odovle pođ'mo tja, - ovdi nam stana nî![101]
Grubiša, dvigni se, u zao čas se oženio, -
stan' gori, otresi se, ti s' vitez vazda bio!

GRUBIŠA

Smije li se, jaoh, meni? Voh, maje, što činiš?

VLADE

U meni duha nî, sinko, - ali ne vidiš?

VUKODLAK

Grubiša, hodimo!

GRUBIŠA

Ne mogu nikuda![102]

KOJAK

Daj da ga nosimo; sve ovo od bluda.[103]

VUKODLAK

U zli se čas smurao[104] i ženu pritilu
u gradu iskao i ktio gorsku vilu.
Pokrij ga vrjećinom, da ga u dubravi
bijela vil planinom žiganta ne stravi. -
Grubiša, ovamo! Veseli da' vjeru,[105]
a Vlaho[106] vas tamo čeka na večeru. -
Primite u ljubav razgovor naš ovi;
nitko u svem nije prav neg sam Bog. Zbogom svi!

SVRHA.

Bilješke

[1] ***priđe*** - prije

[2] Vlasi dakle govore s proscenija, među publikom, prije nego što se digne zastor. Fantastični mitološki prizori prikazuju se na sceni.

[3] *Venere i Adon* je prvi put prikazana na svadbi na kojoj je drugi put izvedena *Tirena*, odnosno na piru Vlaha Držića i Marije Sinčićević godine 1551. Marija je kći Stjepana Sinčičevića Aligrettija iz bogatih građanskih krugova; Vlaho se trebao oženiti njenom sestrom Klarom, koja je umrla.

[4] ***na piru u mene*** - na mom piru

[5] ***Odkuda takoj greš?*** - Vukodlak mu neće na to odgovoriti, jer je pod utjecajem vina.

[6] ***prilike meni nî*** - nema mi sličnoga, nema mi ravnoga

[7] ***pinu*** - popijem, pijucnem

[8] ***hlap*** - pogrdni naziv za seljaka, iz čega je izvedeno "hlapati", prostačiti

[9] ***Da je peču štapa*** - da mi je imati komad štapa

[10] ***muči*** - šuti

[11] ***ruči*** - obeća (od gl. ***ručiti*** - čvrsto obećati pruživši ruku)

[12] Svadba je trajala cijeli mjesec.

[13] ***Odkle ideš*** - pita ga drugi put, opet uzalud

[14] ***Stárom tî vlasteli...*** - Stár je dubrovačka mjera za žito (oko 8 litara)

[15] ***dedeli*** - blebeće

[16] ***odkle ideš*** - pita ga treći put

[17] ***Znaš, ere je vino sa mnome; kud urveš?*** - Znaš da je vino sa mnom, kud žuriš? (Objašnjava mu zašto mu nije ranije odgovorio na to pitanje)

[18] ***Sinovče*** - obraća se Grubiši

[19] ***Bogme ti činih znat što je vruća leća*** - Pokazat ću mu što će mu se dogoditi (samo neka me udari)

[20] ***Nut bijede*** - odnosi se na Grubišu, kojega vode u Dubrovnik gdje je sve

spravno da mu dadu djevojku s kojom će se oženiti

[21] ***ište*** - namjerava (Kojak), nastoji

[22] ***Što će ovo smetlište?*** - Vukodlak se ruga Grubiši, jer je odmah pogodio da ga idu ženiti: "Možda je Grubiša imao zataknutu ružu ili kakav drugi cvijet, kakav je običaj u nekim selima za takve prilike živ i danas. - Sjećam se iz djetinjstva kako bi roditelji znali ići sa sinom u prosce sa zataknutim ružmarinom (...), a znao se gdjekad naći i kakav podrugljivko koji bi zadirkivao mladića peckavim dobacivanjima" (Švelec).

[23] ***kmecku kćer*** - godišnicu; godišnice su seoske djevojke koje su gradski gospari uzimali za sluškinje u gradu, najčešće na godinu dana, dok se ne bi udale

[24] ***govoreno 'e jučer u Gradu za njega*** - preporučen je jučer u Gradu (da mu dadu godišnicu)

[25] ***svega*** - misli se za poputbinu djevojci kao miraz

[26] ***vlahe*** - vokativ od vlah, također pogrdni naziv za seljaka

[27] Sve što slijedi o godišnici izmislio je da bi se sprdao s glupim Grubišom.

[28] ***ovacijeh rilica*** - ovakvih usta; "Bit će kretnjama pokazao kako ima velika usta" (Švelec)

[29] ***ispokojit*** - smiriti, utješiti (s lascivnim prizvukom)

[30] ***nidan*** - nijedan, tj. za nikakve novce

[31] Grubiša ne shvaća da se Vukodlak poruguje izmišljajući da poznaje djevojku.

[32] ***Pločka ulica*** - ulica u Dubrovniku; Rusa Milašica vjerojatno je stvarna osoba

[33] ***krajičniče, Orlandu se javi...*** - "krajičnik" je "vitez s krajine". Orlando je glasoviti dubrovački spomenik srednjovjekovnom heroju i palatinu Karla Velikog Rolandu (tal. Orlando). Pred njim se u Dubrovniku prodavalo vino. Smisao ove šale je: javi se Orlandu, najvećem junaku, da ti kao ženiku opravi "ono", spolni organ.

[34] ***gos*** - gost

[35] ***ma ljubi*** - moja ljuba, moja draga

[36] Isti se stihovi (od *Zovem se...* do *... venčac svila*) nalaze i u *Noveli od Stanca* (stih 151-156); radi se o pučkoj pjesmici. Prema narodnom vjerovanju, vukodlak sa sobom nosi svoj dom kao puž kućicu. *Sedmi muž* je vjerojatno maska iz starih svadbenih običaja.

[37] ***u staros mu štapak*** - da mi u starosti bude štap, potpora

[38] ***jeda*** - zar, kao da

[39] Dakako, ironično, jer Grubiša čini se nije osobito lijep.

[40] ***ne sluti*** - ne daj naslutiti, ne govori tako (zbog uroka)

[41] ***molju*** - molim

[42] ***Majde t' ga neću sad vragut bat domom it*** - baš se sada neću pomaknuti ni koraka prema kući

[43] ***kažu*** - kažem

[44] ***kako mjesec lica*** - lica poput mjeseca, tj. bijela

[45] ***pita pirklami i ckvarom*** - hrani uštipcima i masnom juhom (koje su godišnice krale u škrtih gospodarica; ovdje gospodar potajice od supruge hrani godišnicu dobrom hranom)

[46] ***Nemoj ve, sinko, tom*** - nemoj se tom oženiti

[47] ***gospara tre*** - opscena primjedba; Vukodlak objašnjava kako godišnica gosparu uzvraća

[48] ***Nije bo tu...*** - Tu nema gospodarice, pa se zato čine svakakve prljavštine.

[49] ***pine*** - pije, popije

[50] ***bradu oskubsti*** - osramotiti

[51] ***udarat ... u lasti*** - dangubiti

[52] ***opilaje*** - obirući

[53] ***nî moć*** - nije moguće

[54] ***na baštinu obit*** - otići na baštinu, imanje, posjed izvan grada, ljetnikovac (ljetnikovci tada postaju uobičajeni kod dubrovačke vlastele i bogatog građanstva, osobito na Rijeci dubrovačkoj)

[55] ***ohšubare*** - papuče od pluta, cokule kojima gospodarice gađaju godišnice

[56] ***graćcke*** - gradske

[57] ***hude puštenice*** - zle raspuštenice

[58] Seoska djevojka Vesela je očito mršava, pa se Grubiši ne sviđa.

[59] ***suha kožina*** - suha koža, tj. mršava žena

[60] ***Oto za nas parče parci i neznani*** - eto su našim odvjetnicima postali i pozvani i nepozvani (***parci*** - odvjetnici; ***parčiti*** - parničiti)

[61] Otvara se zastor, te se radnja premješta na mitološku pozornicu. Vlasi nikada ne stupaju na tu pozornicu, nego se nalaze ispred nje.

[62] ***Ljubav*** - Kupido, Amor, Eros, bog ljubavi, dječačić s lukom i strijelama

[63] ***Oto nam na svit saj*** - Evo nam je na ovom svijetu...

[64] ***Ljubav rodi*** - Venera (Afrodita) je rodila Amora

[65] ***čuven nî*** - nije se čuo

[66] ***Oto ktje...*** - eto je moja sudbina htjela da je smrtno lice ranilo moje besmrtno srce

[67] ***kriposti*** - snage, moći, vrline

[68] ***straviše*** - začaraše; prethodna četiri stiha odnose se na Adona.

[69] ***pastira od gore*** - "lijepi Adonis bio je strastan lovac, a ovdje je prilagođen tradicionalnom svijetu pastorale" (F. Čale)

[70] ***ne more*** - nije mogao

[71] ***Marte*** - Mars, starorimski bog rata (grč. Ares). Mars se zaljubio u Veneru ("*sužan ki moj se zvat dostoja*"), koja je nakon ljubavi prema Adonisu voljela Anhisa, Enejinog oca, a potom se po volji Jupitera (Zeusa) udala za Vulkana (Hefesta), kojega je konačno varala s Marsom. S njim je imala petero djece: Deimosa, Fobosa, Harmoniju, Erosa i Anterosa.

[72] ***mu*** - moju

[73] ***boles*** - bol, tugu

[74] ***Džove*** - Jupiter (Jove), vrhovni starorimski bog

[75] ***Govor' što im drago*** - neka govore što im drago (božice, Jupiter i drugi bogovi)

[76] ***lugovi*** - po lugovima, po šumama

[77] ***Adon*** - Adonis, "mladić izvanredne ljepote i neumorni lovac u kojega se Venera strasno zaljubila. Jednog je dana njega u šumi, pošto se naglo okrenuo, vepar smrtno ranio, pa su trava i ruže pocrvenjele od njegove krvi. Na povike stigla je Venera, ali je izdahnuo, a ona mu tijelo pretvori u anemonu. Da bi je utješio Jupiter je dopustio da Adonis svake godine četiri mjeseca izađe iz podzemnog svijeta i s njom ih provede. Sve to ... u Držićevoj priči nije obuhvaćeno" (Držić donosi samo epizodu sa sretnim završetkom, za razliku od mita ili Shakespearove poeme *Venus and Adonis*). "Dodajmo da je Adonis bio prvi kojega je Venera voljela." (F. Čale)

[78] ***na svit saj*** - na ovome svijetu

[79] ***pravo dim*** - istinu govorim (od gl. ***diti***)

[80] ***raj*** - misli se na obitavalište bogova

[81] ***njeki na svit saj*** - neki na ovom svijetu, neki smrtnici (misli na Adonisa)

[82] ***Kraljevstvo ako tve ne budeš svetiti*** - ne budeš li poštivao tvoje kraljevstvo, tj. kraljevstvo ljubavi

[83] ***tvojome liposti stoji me kraljevstvo*** - samo po tvojoj ljepoti postoji moje kraljevstvo

[84] ***Poznaću ...*** - ako to učiniš, moj sine, prepoznat ću jesi li pravi bog silne

ljubavi

[85] ***Poznaćeš ...*** - vidjet ćeš jesam li to što kažeš, tj. pravi bog ljubavi. Ovaj se stih ne rimuje s drugima, nego su u njemu samomu leoninski srokovi, na kraju prvog i drugog polustiha.

[86] ***ali 'e bilj ali san*** - ili je zbilja ili je san

[87] "Jedino se bedasti Grubiša nije prepao nego zaljubio, ni manje ni više nego u Veneru!" (F. Čale)

[88] ***Maruše*** - augm. od Mara; aludira na godišnjicu po koju se grubiša uputio.

[89] ***im*** - njima u Dubrovniku, gdje živi godišnica

[90] ***ljubavi*** - ljubavlju

[91] ***trud*** - umor od lova

[92] ***priđe*** - prije

[93] ***dim*** - kažem

[94] ***vik*** - uvijek

[95] ***kriposti*** - snagom

[96] ***dočime*** - dokle god

[97] ***stravile, uzele*** - začarale, opčarale

[98] ***sjeta*** - nesretnik

[99] ***Žî ti ja*** - života mi

[100] ***pokli smo svi moćni*** - dok smo još svi zdravi

[101] ***ovdi nam stana nî*** - ovdje nam nije pametno boraviti

[102] ***Ne mogu nikuda*** - zato što je "uzet", zatravljen

[103] ***sve ovo od bluda*** - sve se ovo događa zbog njegove razmaženosti (a možda se radi o svjesnoj dvosmislenosti, pa se blud odnosi i na ljubavnu nasladu)

[104] ***smurati se*** - zaljubiti se (prema tal. *innamorarsi*)

[105] ***Veseli da' vjeru*** - Veseloj daj vjeru, s Veselom se vjeri

[106] ***Vlaho*** - Vlaho Držić, ženik

Rječnik

Adon (tal. *Adone*) - Adonis, lijepi mladić iz grč. mitologije u kojega se zaljubila Afrodita (Venera)
ali - ili

baština - očevina, imanje; zemljište, posjed
bat (gen. ***bata***) - štap, palica, batina; udarac; korak
bilj - zbilja, istina; (pril.) zbilja, zaista
blud - (pored običnog značenja) maženje, nježnost (prema maloj djeci)
bludilo - maza (o djetetu)
bo - jer, naime
bugariti - (u prenes. značenju) govoriti koješta, blebetati

cić - zbog, radi
ckvara (tal.) - mast od juhe
ctjeti (prez. ***ctim***) - cvasti, cvjetati

čafran (tal. *zafferano*) - šafran, vrsta začina
čes (gen. ***česti***) - sudbina, udes
činiti se - praviti se, pretvarati se

ć' - ćeš
ćutjeti - osjećati, misliti

da - pored danas običnih značenja još i: a, ali, nego, već
da' - daj
daj - bar
daleče - daleko
dedeliti - blebetati

dim - v. ***diti***
dinar - novac; sitan srebrni novac
diti (prez. ***dim***) - kazati, govoriti
djevojka - sluškinja, godišnica (v.)
domom(e) - kući, doma
dostojati - zavređivati, zaslužiti
dreseliti - žalostiti se, tugovati
dreselje - žalost, tuga
drug - muž; jednak kome
duša - dah, dušak
dvignuti se - otići

Džove (tal. *Giove*) - Jove, Jupiter, vrhovni starorimski bog

er, ere - jer; da, kao da, budući da

garopalak (tal.) - karanfilić, dem. od *garofao*
godišnica - seoske djevojke koje su gradski gospari uzimali za sluškinje u gradu, najčešće na godinu dana, dok se ne bi udale
goj - izobilje; spokoj, mir, uživanje, radost
gonenuti - odgonetnuti, pogoditi (zagonetku); ***što mi se gonenu*** - pogodi što znači, odgonetni
gori - gore
gos (gen. ***gosta***) - gost
graćka - građanka
Grad - Dubrovnik
grem, greš, gre... - v. ***gresti***
gresti (prez. ***gredem*** i ***grem***) - ići
gubina - augm. od *guba*, u prenesenom smislu: gadna stvar, gadarija

hitar - mudar; vrijedan, pametan
hlap - kmet, težak; neotesanac, prostačina
hlapati (prez. ***hlapljem*** i ***hlapam***) - prostačiti (gl. prema ***hlap,*** v.)
hlapina - augm. od ***hlap*** (v.)
hoć' - hoćeš
hode - idući, hodajući

hotjenje - htjenje
hranjenje - dijete (od milja)
hud - zao

ijem - jedem
inako - drugačije
iskati (prez. ***ištem***) - tražiti, pitati
ispokojiti se - smiriti se, utješiti se (i lasc.)
istoč - istok
istom - samo, tek
iti - ići
izbran - odličan, svijetao, ugledan
iziti (prez. ***izidem***) - izaći, pojaviti se, popeti se

jâd - otrov
jak - kao
jeda - eda, da, da li, zar

kako - kao; kako
kmecki - seljački
kon - kod
kravina - krava
kril - krilo; okrilje, zaštita
kripos - vrlina, snaga, ljekovita moć (o travama)
krjepak - jak, moćan
ktjeti - htjeti
kučetina - kučketina
Kupido - bog ljubavi, Eros, Amor

las (gen. ***lasti***) - udobnost; nerad
ličiti - liječiti
lipos - ljepota

Ljubav - Amor, bog ljubavi
ljuben - ljubljen, mio
ljubi - ljuba, draga

ma - ali
mâ - moja
maj, maje - uzvik; usp. ***majde***
majde - zaista, baš
malo - zamalo, umalo
Marte - Mars, starorimski bog rata (prema tal.)
meu - među
mlađahat - mlađahan
mniti - misliti
mnokrat - mnogo puta
moćan - zdrav
molju - molim
moz (gen. ***mozga***) - mozak, pamet
mučati - šutjeti

nahoditi - nalaziti
nebog - ubog, jadan, siromašan
neg - nego
nemoć - bolest
nesvijestan - nerazborit, nepromišljen, bijesan
neumrl - besmrtan
nî - nije
nidan - nijedan
ništar - ništa, nimalo; ***za ništar*** - ni za što
noćno - noću
nut - nu, gle, vidi

nje - njezin (njezina, njezino)

obići - obuzeti, osvojiti, snaći, ogledati, razgledati (pored običnog značenja)
objaviti - pokazati (pored običnog značenja)
oći (prez. ***ođem***) - ostaviti; imperativ: ***ohaj*** - ostavi
odar - krevet, bračna postelja
odkle - otkad, otkako; odakle
odkriti - razotkriti

odzgare - odozgo
ohaj - v. ***oći***
ohajati - ostaviti, zapustiti
oholas - oholost
ohšubra - papuča, cipela od pluta (prema *šuvar,* pluto)
ončas - odmah
ondi - onamo
ono - eno
opilati - obirati
opraviti - popraviti
Orlando - Roland, paladin Karla Velikog, iz starofrancuskih spjevova, simbol junaštva; kip Orlanda kojega je u 15. stoljeću isklesao kipar Antun Dubrovčanin nalazi se na dubrovačkom Stradunu
oskubsti (prez. ***oskubem***) - očupati (kosu, bradu)
otar - oltar
otiti (prez. ***otidem***) - otići
oto - eto
otresti se - razabrati se, doći k sebi, opametiti se
ovacijeh - ovakvih
ovdi - ovdje, ovamo
ovi - ovaj
ovo - evo

pak - poslije, opet, zatim
parac - odvjetnik
parčiti - braniti, voditi parnicu
peča - komad
perla (tal.) - biser
peset - pedeset
pinez - novac
pinuti - gucnuti, piti
piplica - pilica, mlada kokoš
pítati - tražiti, moliti
pȉtati - hraniti
pjesanca - pjesma
pjeti (prez. ***pojem***) - pjevati; pjevati misu

plah - plašljiv; brz, hitar
plod - rod, sjeme; korist, probitak
pokli - pošto, nakon što, jer, budući da, dok, kad
pospati - malo zaspati
pozirati (prez. ***pozrem*** i ***pozrim***) - pogledati, ugledati
prem - premda; upravo, baš, doista, osobito, sasvim, zaista i sl.
prî - prije
prid - pred
priđe - prije
prikla (prema lat. *frigere*) - tijesto prženo na ulju, uštipak, fritula
prilika - lik, obličje; sličnost, usporedba; ***biti kome prilika*** - biti nalik, biti jednak kome
pripasti se - prepasti se, prestrašiti se
priti (prez. ***pridem***) - doći
pritio - debeo; mastan; plodan, rodan, obilan
proć - prema, protiv
prositi - zahtijevati
puštenica - raspuštenica; godišnica koja mijenja gospodara

rabina - robinja; sluškinja
rad - radostan, veseo
razgovor - utjeha, nada, spas; radost, slast; šala, zabava (pored drugih značenja)
razlik - različit
rijeti (prez. ***rečem***) - reći
rilica - gubica, njuškica
riti (prez. ***rečem***) - reći
ručiti (prez. ***ručim***) - zaručiti (pružanjem ruke obećati), čvrsto obećati

saj - ovaj, taj
scijeniti - cijeniti, poštovati; smatrati, držati
shraniti - sačuvati, očuvati
sion - silan, moćan
sjeta - nesretnik
slavic - slavuj
smurati se (tal. *innamorarsi*) - zaljubiti se

soha - račvasto drvo
spovidjeti (prez. ***spovijem***) - pripovjediti, opisati
spuž - puž
stan - pored danas uobičajenih značenja: rod, obitelj; boravište; služba (djevojke godišnice); ***k stanu*** - doma;
stâr (mlet. *staro*) - posuda kojom se mjeri žito i sl., odnosno mjerna jedinica za žito
sto - stolica s naslonom
straviti - opčarati, začarati
stril - strijela
stupaj - korak; ***stupati stupaj*** - koračati, stupati
sužan - zasužnjen, zarobljen
svetiti - posvećivati što komu, slaviti
svit - svijet; ***na sviti*** - na svijetu

šena (tal. *scena*) - pozornica; prizor (u drami)
štapak - podrška, potpora (pored običnog značenja)
štogodi - nešto, štogod

tanac - ples, igra
tanačac - dem. od ***tanac*** (v.)
tancati - plesati
tej - te
ter - a, pak
tî - taj
tim - zato, stoga
tja - ča, odavle, dalje
tratiti - trošiti; ***tratiti strile*** - izbacivati strijele
trud - napor, muka
truđahan - umoran; mučan
tuženje - tuga
tužica - tuga
tvoriti - kriviti

ugoditi - udovoljiti
ures - ljepota

urvati (prez. ***urvam*** i ***urvem***) - žuriti, hitjeti
uscan - pomokren, popišan
usion - silan, silovit, jak, moćan
uza - uže
uzeti - opčarati (pored običnog značenja)

vaj - jad; uzvik: jao!
vȁs - sav
ve - rječica s najrazličitijim značenjima: li, ded, daj, baš
veće - više
velji - veliki
Venere - Venera, starorimska božica ljubavi (prema tal. *Venere*)
vik - uvijek; uz negaciju: nikad
vil - vila
vjera - zaruke (pored običnog značenja); ***dati vjeru*** - zaručiti se
vladika - vlastelinka, plemkinja
vlah - pastir, seljak
voh - uzvik: o
vragut - cigli; ***vragut bat*** - ni koraka
vrh - iznad, ponad; na; o
vrjećina - augm. od *vrjeća*, tj. vreća

zaman - uzalud
zgar - odozgor
zlat - zlatan

žî - živ; ***žî mi*** - živio mi, živjela mi; ***žî mi t', žî m' t', žî n' t'*** - živio mi ti, živjela mi ti; ***žî t' ja*** - živ ti bio ja; sve u značenju: tako mi; bogme
žigant (mlet. *zigante*, tal. *gigante*) - gorostas, orijaš
žuber - pjevanje ptica, žubor
žvati (prez. ***žvem***) - žvakati

Bilješka o autoru

Marin Držić

(Dubrovnik, 1508. - Venecija, 2.5.1567.)

Dubrovački renesansni dramatičar i pjesnik Marin Držić izuzetna je pojava u povijesti europske drame. Unatoč tome što je stvarajući na "malom" jeziku ostao izoliran, jedan je od najistaknutijih europskih komediografa renesanse i manirizma.

Rođen je u brojnoj pučkoj obitelji koja se bavila trgovinom. Njegova obitelj u 14. stoljeću je izgubila plemstvo, a u Marinovo vrijeme upala je u ozbiljne novčane probleme.

Držić se školovao u rodnom gradu. Godine 1526. preuzeo je mjesto rektora crkve Svih Svetih na koje je njegova obitelj imala nasljedno pravo, a 1538. godine postavljen je za katedralnog orguljaša. U to vrijeme dobio je nadimak Vidra. Iste godine uz novčanu potporu Senata odlazi na studij, najvjerojatnije filozofije, književnosti i kanonskog prava u Sienu. Tijekom studija bio je izabran za studentskog prorektora, što je vrlo ugledna funkcija. Uz Držićeve studentske dane u Sieni veže se i skandal oko njegovoga sudjelovanja u izvedbi neke nepoznate komedije 1542. godine. Takve su predstave bile zabranjene, pa je Držić kažnjen ukorom.

U Dubrovnik se 1545. godine vratio bez diplome. Nakratko je izbivao iz Dubrovnika kada je u razdoblju od 1545. do 1546. u dva navrata stupio u službu, isprva kao sobar, a zatim kao tumač, austrijskog grofa C. Rogendorfa, kojeg napušta uvidjevši stvarne motive grofova putovanja u Beč i Carigrad (izdaja). Godine 1550. se zaredio, ali nije si priskrbio materijalnu sigurnost, pa je 1553. godine prihvatio službu pisara u uredu soli. Krajem 1562. godine, vršeći dužnost nadbiskupskog kapelana, boravio je u Veneciji, gdje je, uz kraći boravak u Firenci (1566) i Dubrovniku (1563-1564), ostao sve do smrti. Godine 1566. predao je toskanskom vojvodi Cosimu I. Mediciju urotnička pisma u kojima ga moli za pomoć u rušenju nesposobne i autokratske dubrovačke plemićke oligarhije i uspostavljanje zajedničke pučke i plemićke vlasti, na koja nije dobio odgovor. Od 1938. poznata su četiri takva Držićeva pisma, a godine 2007. u firentinskom arhivu pronađeno je još jedno pismo koje o cijelom slučaju daje dodatne korisne informacije, te dokazi da je Cosimo Medici pisma zaista pročitao i komentirao sa svojim tajnikom, ali nije bio oduševljen Držićevim prevratničkim planovima.

Umro je u Veneciji sljedeće godine, gdje je i pokopan u bazilici Sv. Ivana i Petra.

Iako najčešće neshvaćen od suvremenika, Držić je primio nadgrobne pohvale M. Vetranovića, S. Bobaljevića i M. Monaldija.

* * *

Držićeva uglavnom ljubavna lirika, uz iznimku nekoliko nadgrobnica i poslanica, petrarkističkim stilskim i sadržajnim inventarom uzdaha i poljubaca veliča ljepotu odabranice, čime se nastavlja na domaću pjesničku tradiciju (Šiško Menčetić i Džore Držić, na koje se kao uzore i poziva). Riječ je o pjesmama objavljenim 1551. godine u Veneciji u zbirci *Pjesni Marina Držića ujedno stavljene s mnozim druzim lijepim stvarmi*. Držićevim pjesmama u toj su knjizi pridodani i dramski tekstovi u stihu: *Novela od Stanca* i

Venere i Adon. Vjerovalo se da je to izdanje izgubljeno, ali je senzacionalnim otkrićem 2007. godine u Milanu (Biblioteca nazionale Braidense) ustanovljeno da je Držić te godine zapravo tiskao ne jednu, nego dvije knjige kod dva različita mletačka tiskara. Puni naslov druge knjige je *Tirena comedia Marina Darxichia prikasana u Dubrouniku godiscta 1548. ukoioi ulasi Boi na nacin od morescke; i tanaz Na nacin pastirschi,* zbog čega se također utvrdilo da je *Tirena* odigrana godinu dana ranije nego što se to do tada smatralo, po nekim mišljenjima i prije *Pometa*. Ista su djela, ali u jednom svesku, ponovno tiskana u Veneciji 1607. i 1630. godine, treće izdanje pod zajedničkim naslovom *Tirena.*

Spomenute drame, uz *Hekubu*, preradbu Dolceova prepjeva Euripida, i dramu *Grižula* (ili *Plakir*), kojoj nedostaje izvorni naslov, čine korpus Držićevih cjelovitih sačuvanih drama. Komedijama *Dundo Maroje* i *Skup* nedostaje završetak, komedijama *Tripče de Utolče* (ili *Mande*) i *Arkulin* početak, a *Džuho Kerpeta* i *Pjerin* sačuvani su tek u fragmentima, dok je *Pomet* poznat samo prema naslovu i nekoliko elemenata sadržaja koji se spominju u *Dundu Maroju*. Djela koja Držić nije uključio u tiskano izdanje iz 1551. godine sačuvana su u rukopisima, od kojih je najpoznatiji tzv. "Rešetarov rukopis" koji je nastao sredinom 16. stoljeća i čuva se u Karlovom sveučilištu Pragu. Taj rukopis sadrži sve Držićeve drame osim *Tirene* i *Hekube*.

Držićeve pastorale i komedije, te tragedija *Hekuba*, nastale su i izvedene za vrijeme autorovog boravka u Dubrovniku u razdoblju od 1548-1559, dakle u periodu od svega 11 godina, kada je autor bio već četrdesetogodišnjak. Izvođene su u pravilu u "brijeme od poklad", na javnim prostorima kao što su trg "prid Dvorom" ili vijećnica, ili u privatnim kućama, na pirovima. Držić je pri tom vjerojatno bio kazališni organizator i redatelj, a u nekim je predstavama možda i sam sudjelovao (premda potvrde nema, možda ga je u tome spriječio njegov svećenički poziv). Poznate su nam pučanske i plemićke družine koje su ih postavljale: družine Pomet, Gardzarija, Njarnjasi, družina od Bidzara.

Izgubljeni *Pomet* izveden je 1548. godine, *Tirena* također 1548. "prid Dvorom", kada je predstavu prekinula bura (prema novim saznanjima to se možda dogodilo i prije izvedbe *Pometa*), te opet

1551. na piru Vlaha Držića, zajedno s pastoralom *Venere i Adon*. *Novela od Stanca* prikazana je 1551. godine na piru Martolice Džamanjića, iste godine kad i *Dundo Maroje*, koji je trebao biti postavljen na trgu ispred vijećnice pred širokim auditorijem, ali je, po svoj prilici zbog loših vremenskih prilika, izvedba premještena u staru vijećnicu. Postavila ga je pučanska Pomet-družina, ista ona koja je igrala *Pometa*. Vlasteoska družina Gardzarija 1552. godine izvodi komediju *Pjerin*, *Džuho Kerpeta* izveden je 1554. na piru Rafa Gučetića, *Skupa* je družina Njarnjasi igrala vjerojatno 1555. godine na piru Saba Gajčina, 1556. godine na piru Vlaha Sorkočevića prikazuje se *Grižula*, dok je tragedija *Hekuba*, nakon dviju zabrana 1558. godine, prikazana 1559. godine. Za ostala djela, komedije *Arkulin* i *Tripče de Utolče*, nema točnih podataka o vremenu i mjestu izvođenja.

O načinu izvedbe gotovo uopće nema sačuvanih podataka, pa znamo samo ono što se može doznati iz prologâ, didaskalija i drugog u samim tekstovima. Na primjer, u Prologu *Dunda Maroja* spominju se "arkiteti", scenski majstori. Držić je bio vješt glazbenik, pa je moguće da je glazbenu pratnju, koja se spominje u tekstovima, pisao sam. Ženske likove glumili su muškarci.

Boraveći u Sieni Držić je upoznao u to vrijeme živu kazališnu praksu u Italiji. U 16. stoljeću kazalištem dominira tzv. eruditska komedija (Ariosto, Bibbiena, Machiavelli), koja se oslanja na antičke uzore, u prvom redu Plauta i Terencija, te osobito popularna pastorala. Držić je u Sieni je mogao gledati jednu družinu koja je osim pastorale njegovala i seosku lakrdiju (farsu), grubo ismijavanje seljaka iz okolice grada. U prologu *Skupa* navodi da Plauta čitaju i djeca u dubrovačkim školama, pa je sigurno da ga je i sam dobro poznavao u izvorniku. Međutim, Držić iz svega toga gradi vlastitu, izvornu poetiku, koja se samo dijelom oslanja na uzore, te je njegovo djelo obilježeno višeslojnošću, kao i sinkretizmom svih tih različitih tradicijskih i žanrovskih sustava. Držić među prvima u našoj književnosti u potpunosti afirmira svjetovnu dramatiku, a najveći je otklon od tradicije životna adaptacija uzora na stvarnu, živu dubrovačku sredinu.

Kako je već rečeno, pastorale su bile izrazito popularne u Italiji u to doba, pa ih je i u Dubrovniku, prema Držićevom svjedočenju, publika jako voljela. Radnja pastorala popraćena je pjesmom i plesom, uz sretni završetak. Držićeve pastorale inovativne su u tome što se u njima isprepliću sentimentalno-idilična, mitološka komponenta i komično-realistična komponenta preuzeta iz seljačkih farsi, to jest, iz doticaja likova priprostih seljaka iz dubrovačke okolice i fantastičnih stvorenja proizlazi osobit komični efekt. Seljački običaji, živopisni govor, mentalitet, folklorni elementi, seljačka jednostavna razboritost vrlo su vjerno preneseni, a Držićevi seljaci razlikuju se od seljaka u farsama koje je gledao u Sieni po tome što su simpatični.

Već prva Držićeva pastorala, *Tirena*, znatno odstupa od konvencija žanra suprotstavljajući središnjem motivu ljubavi i ljubavnim jadima "pastijera" i vila realističnost i komičnost seljaka koji su uvučeni u fantastična zbivanja. Držić kroz niz priprostih vlaha (priglupi i zaljubljeni Miljenko, njegova majka Stojna, stari konzervativni Radat koji je isprva kritičan prema ljubavi, da bi postao žrtvom njezine strelice, kao i simpatični vlaški dječak Dragić koji prolazi na isti način) ne propušta prigodu iznijeti kritiku obijesne mladosti, ljudskih mana i iskvarenosti gradske sredine. Zanimljiv je i prolog, u kojemu govori o svojoj poetici, uzorima i dubrovačkoj pjesničkoj tradiciji.

Tirena je u svoje vrijeme bila iznimno popularna: igrana je dva puta (1548. i 1551.), te je u 16. i 17. stoljeću nekoliko puta tiskana. Međutim, Držić je od strane svojih neprijatelja optužen za plagijat neke Vetranovićeve pastorale koja nam danas nije poznata, a od napada ga je branio Vetranović sam (*Pjesanca Marinu Držiću u pomoć*).

Pastorala *Venere i Adon* opet suprotstavlja fantastični i realistični svijet, ali na nešto drugačiji način: seljaci se ne upliću izravno u radnju na fantastičnom planu, nego je samo promatraju, čude se i straše. I u ovom se djelu suprotstavljaju selo i grad, bogatstvo

vlastele i zdravi seoski moral i pamet, ali i glupost.

Grižula (poznata i pod naslovom *Plakir*) je, za razliku od *Tirene* i *Venere*, složenih u dvanaestercima, pisana kombinacijom proze i stiha. Vrijednost ove pastorale ističu i brojni međunarodni povjesničari književnosti, smatrajući je za "jedno od najprivlačnijih djela mješovite fantastično-realistične vrste" (W. Creizenach), te uspoređujući ga, po načinu ispreplitanja fantastike i realnosti, s kasnijim Shakespeareovim *Snom ivanjske noći*. U svakom pogledu, to je jedno od najsloženijih, najheterogenijih Držićevih djela.

U komedijama je Držić mnogo situacija i likova preuzeo iz antike (u prvom redu Plaut, te Terencije) te talijanske renesansne eruditske komedije, ali ih je obradio sasvim originalno i vrlo uspješno prenio u lokalnu sredinu. Osim na klasičnu i renesansnu talijansku komediju, Držić se u izboru tema povremeno oslanja i na novelistiku (Boccaccio). Satirički odnos prema vlastitoj sredini, te prikrivena ili otvorena politička kritika, osobito u Prologu Dugog Nosa, ali i u iskazima drugih likova u *Dundu Maroju* (Pomet, Tripče) i u drugim komedijama, ponajviše u *Skupu*, upravo je najveća Držićeva inovacija i posebitost u komediografskom opusu.

Prva Držićeva komedija, odnosno farsa sa elementima pastorale, *Novela od Stanca*, sasvim je izvorno djelo. Za razliku od kasnijih komedija, pisana je u stihu. U svega 316 stihova, dvostrukorimovanih dvanaesteraca, Držić je sastavio skladno i efektno remek-djelo, "najsavršenije djelo dubrovačkog komediografa" (Čale), u kojemu je stih vješto prilagođen svakodnevnom govoru i postizanju komičnog efekta.

Najslavnija i u novije vrijeme najprikazivanija Držićeva komedija je *Dundo Maroje*, vrlo opsežna i dramaturški složena, s velikim brojem, čak tridesetak, najrazličitijih likova, "našijenaca" i stranaca. Radnja je smještena u Rim, a središnji su motivi novac i sukob rastrošne mladeži i konzervativne i škrte starosti. Novac je ključni pokretač zbivanja, zbog kojega se otac odriče sina i spreman je na obračun s

njim, i obrnuto. Držić oštro kritizira sveopću pokvarenost i lakomost. Za razumijevanje *Dunda Maroja*, kao i Držićevog djela u cjelini, ključan je Prolog Dugog Nosa, u kojemu Držić iznosi utopijsku viziju i snažnu kritiku dubrovačkog društva. Sposobne sluge Držić suprotstavlja lakomim gospodarima, a inteligenciju gluposti. Intrige vodi Pomet, "lice koje najlucidnije misli na Držićevoj sceni", lik "deklasiranog, duhovitog izješe i žicara, tavoliza i ojađenog beskućnika ... teška i složena figura" (Jeličić).

Džuho Kerpeta sačuvan je samo u izvacima koje je u 18. stoljeću zapisao Đuro Matijašević i iz sačuvanog se ne može mnogo zaključiti. Po svoj prilici riječ je o pastirsko-mitološkoj komediji, odnosno parodiji.

Komedija *Skup* je prerada Plautove komedije *Aulularia* (*Tvrdica, Škrtac, Ćup*), ali samo u okvirnom zapletu, a zapravo je opet riječ o izvornoj, Držićevoj "najdubrovačkijoj komediji" (Čale), u kojoj se žigoše najkarakterističniji porok obogaćene Dubrovačke Republike - škrtost. Novac, konstanta gotovo svih komedija, ovdje je u središtu, a "tezoro" (blago) je ključni termin koji se stalno ponavlja.

Komedija *Tripče de Utolče* sačuvana je bez prologa i početka, pa ne znamo kad je izvođena, a nije sačuvan ni naslov, pa se po glavnom ženskom liku naziva i *Mande*. Radnja, koja se temelji na nekoliko Boccacciovih novela iz *Dekamerona*, smještena je u Kotor. *Tripče de Utolče* je u odnosu na *Dunda Maroja* i *Skupa* manje pretenciozna komedija, koja nema dublje radnje. To je "vedar splet smiješnih prizora koji se temelje na izrazitim scenskim obratima, na komici situacije" (Čale).

O *Arkulinu* se također malo zna, jer ni ovdje nije sačuvan prolog. To je jednostavna komedija nalik na *Tripče de Utolče*, sačinjena konvencionalno, koja se najmanje odmiče od Plauta i Terencija, te talijanske komedije *erudite*.

Pjerin je napisan prema predlošku Plautove komedije *Menaechmi*, o dva identična brata blizanca, zbog čega dolazi do brojnih komičnih situacija. Obzirom da je sačuvana sasvim krnje, ne može procijeniti u kojoj je mjeri Držić antički uzor adaptirao na dubrovačku sredinu i koliko je u tome uspio.

Hekuba je jedina Držićeva tragedija, prerada Euripidove *Hekabe* prema Dolceovom talijanskom prijevodu. U devetnaestom stoljeću smatrali su je Vetranovićevom, dok je Petar Kolendić nije pripisao Držiću. Držićevo autorstvo potvrdio je pronalazak još jednog rukopisa *Hekube* u Šibeniku. Držić u ovoj tragediji iznosi prikriveni obračun s dubrovačkom vlašću, zbog čega je dva puta zabranjeno njezino prikazivanje - odnos vlasti i obespravljenosti, glupost moćnih i mudrost obespravljenih aluzija su na aktualnu političku situaciju. Hekuba je vrlo dorađeno djelo, kojemu je, čini se, Držić posvetio najviše vremena, sastavljeno u dvostrukorimovanom dvanaestercu (kao i druga djela u stihu) i simetričnom osmercu. *Hekubom* se ujedno Držić najviše udaljava od renesanse i približava poetici manirizma.

Premda je ostao izoliran od matice zbivanja, u prvom redu zbog jezika, Držić je izuzetna pojava u povijesti europske drame, jedan od najistaknutijih europskih komediografa renesanse i manirizma, no tek u novije vrijeme međunarodna književna povijest prepoznaje njegovu vrijednost. Često anticipira kasnije trendove, uvodi nove književne i kazališne postupke, te u mnogočemu prethodi Lope de Vegi, Shakespeareu i Molièreu.

Zaboravljen stoljećima, za kazalište je otkriven potkraj 19. stoljeća, kad Stjepan Miletić u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu postavlja *Novelu od Stanca*, a osobito nakon 1938. godine, kada se igra *Dundo Maroje* u režiji Marka Foteza, s nadopunom Mihovila Kombola, nakon čega su uslijedile brojne izvedbe njegovih dijela: redovito se izvodi kod nas, ali postavljeno je i stotinu izvedbi u inozemstvu na svim kontinentima.

* * *

Pastorala *Venere i Adon (Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav*

lijepoga Adona u komediju stavljena), poput prethodne *Tirene*, opet suprotstavlja fantastični i realistični svijet, ali na nešto drugačiji način: seljaci se ne upliću izravno u radnju na fantastičnom planu, nego je samo promatraju, čude se i straše. Dva plana radnje odvijaju se usporedno i jasno su razdvojeni didaskalijama i drugim teatarskim sredstvima. Unatoč tome, glavni nosioci radnje su "vlasi", dok su mitološki prizori sporedni i konvencionalni. Budući da seljaci stoje ispred pozornice i reagiraju na fantastične prizore koji se na njoj odvijaju, postiže se efekt teatra u teatru, što je također vrlo smjela inovacija i anticipacija budućih trendova u kazalištu (Čale). Takvim postupkom Držić se približava poetici manirizma. Premda su dva plana zbivanja ipak dramaturški povezana, primjetna je "oštra opreka mitološkog i rustičkog svijeta, petrarkističkoga konvencionalnog i realističkog pastirskoga govora" (Čale).

I u ovom se djelu suprotstavljaju selo i grad, bogatstvo vlastele i zdravi seoski moral i pamet, ali i glupost. *Venere* je zanimljiva i po tome što se u njoj Držić po prvi put bavi sluškinjama godišnicama, što je "velika Držićeva tema" (Čale) u kasnijim djelima.

Venere i Adon je prvi put izvedena 1551. godine na piru Vlaha Držića, zajedno s pastoralom *Tirena*, koja se istom prigodom izvodi po drugi put. Tiskana je iste te godine u Veneciji u zbirci *Pjesni Marina Držića ujedno stavljene s mnozim druzim lijepim stvarmi*, zajedno s Držićevom poezijom i drugim njegovim dramskim djelima u stihu, *Novela od Stanca* i *Tirena* (ova zadnja kao poseban svezak).

Tekst je priređen prema izdanjima:

- *Djela Marina Držića,* Stari pisci hrvatski, Knjiga VII, 2. izdanje, priredio M. Rešetar, Zagreb.
- Marin Držić: *Djela,* prir. Frano Čale, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1987.

Impressum

Nakladnik:

Bulaja naklada d.o.o
Radnički dol 8
10000 Zagreb

tel. (besplatni): 0800/285252
(0800/BULAJA)

info@bulaja.com
www.bulaja.com

Urednik: Zvonimir Bulaja

Dizajn i prijelom: Bulaja naklada d.o.o.

Tehnička realizacija: Bulaja naklada d.o.o.

Oblikovanje naslovnice: Zvonimir Koščak

Za nakladnika: Zvonimir Bulaja

Pri pripremi ove elektroničke knjige uložen je maksimalni mogući trud i pažnja, te su svi uključeni materijali pažljivo kontrolirani, korigirani i testirani. Međutim, Bulaja naklada d.o.o. i autori ne mogu biti odgovorni za bilo kakve štete, izravne i neizravne, prouzročene upotrebom ove elektroničke knjige, odnosno pogreškama u tekstovima (nekompletni, netočni ili oštećeni podaci, greške pri unosu i slično).

Autorska prava na djela Marina Držića su istekla, i ona su sada

javno dobro koje se nesmetano može kopirati. Međutim, sva autorska prava na opremu knjige (rječnik, napomene, bilješka o piscu...) su pridržana.

ISBN: 978-953-328-183-4

© 2013. Bulaja naklada d.o.o.